

Do'smuradova Yulduz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili

va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

E-mail: yusmuradova1991@gmail.com

ORCID: 0009-0009-0403-5618

SARLAVHA INTERTEKSTUALLIKNING TURI SIFATIDA

Annotatsiya: Ushbu maqolada sarlavha va matn o'rtasidagi bog'liqliklar, uning matn tarkibidagi roli, adabiy va ilmiy asarlardagi sarlavhalar intertekstual sarlavhalar tahlili haqida fikr va mulohazalar haqida so'z boradi. Jumladan, sarlavhaning intertekst sifatida qaralishi haqida fikrlar keltiriladi, ta'rif beriladi, sarlavhaning intertekstuallik turi sifatidagi o'rni va badiiy matn kontekstida uning lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kirish. Bizga ma'lumki, tilshunoslikda intertekstuallik tushunchasi matnshunoslik va stilistika doirasida keng o'rganiladi. Bunda sarlavha matn tarkibiy qismi sifatida o'ziga xos lingvistik va semiotik yuklamaga ega bo'lib, matn bilan bog'liq intertekstual aloqalarni yaratishda muhim rol o'ynaydi. Sarlavha nafaqat matnning nomi, balki o'quvchida ma'lum bir assotsiatsiyalarni shakllantiruvchi, boshqa matnlar bilan bog'liq intertekstual maydon yaratadigan vosita hisoblanadi. Sarlavhadagi eng muhim jihatlari, odatda, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. *Qisqalik.* Sarlavha qisqa va aniq bo'lishi kerak, u o'quvchini tezda jalb qilishi kerak. U juda uzun bo'lmasligi kerak, chunki uzun sarlavhalar o'quvchining e'tiborini yo'qotishi mumkin.
2. *Mazmun.* Sarlavha maqolaning asosiy mazmunini aks ettirishi lozim. O'quvchi sarlavhani o'qib, nima haqida gapirilganini bilishi kerak.
3. *Qiziqarli bo'lishi.* Sarlavha o'quvchini qiziqtirishi, ularni maqolani o'qishga undashi kerak. Bu uchun ba'zan savol yoki jozibali iboralar ishlatiladi.
4. *Yangi va dolzarb bo'lishi.* Agar maqola aktual mavzu haqida bo'lsa, sarlavha o'sha mavzuga oid yangi va dolzarb elementlarni o'z ichiga olishi kerak.

Sarlavha badiiy matnning ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat matnning mavzusi yoki g'oyasini ifodalaydi, balki o'quvchini ma'lum intertekstual maydonga olib kiradi. Badiiy adabiyotda sarlavhalar ko'pincha boshqa matnlarga ishora qiladi yoki tarixiy-kulturologik kontekstni aks ettiradi. Masalan:

- a) iqtiboslar asosidagi sarlavhalar: mashhur iboralar, tarixiy matnlar, diniy manbalar bilan bog'liq sarlavhalar;
- b) alluziyaviy sarlavhalar: Adabiy va madaniy konnotatsiyalar yaratish orqali matnni oldindan ma'lum bir doiraga joylashtirish;
- c) reministsensiya asosidagi sarlavhalar: Oldingi matnlar bilan bevosita yoki bilvosita bog'liq bo'lgan sarlavhalar.

Sarlavha matn va o'quvchi o'rtasidagi ilk aloqa nuqtasi bo'lib, uning asosiy vazifalari bor. Avvalo, matnning mazmunini anglatish va o'quvchini yo'naltirish, o'quvchida ma'lum assotsiatsiyalarni uyg'otish hamda matn ichidagi intertekstual bog'lanishlarni shakllantirish.

Asosiy qism. Badiiy matn sarlavhasi odatda yashirin yoki bevosita intertekstual ishoralarni o'z ichiga oladi. Bu orqali u o'quvchiga muallifning boshqa matnlarga bog'liq ma'nolarini anglashga yordam beradi. Sarlavha badiiy matnda muhim intertekstual bog'lovchi sifatida quyidagi funksiyalarni bajaradi: matnning semantik maydonini kengaytirish – o'quvchi sarlavha

INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS

ISSN: 3030-332X Impact factor: 8,293

Volume 11, issue 1, April 2025

<https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR>

worldly knowledge

Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X>

orqali boshqa matnlarga ishora topishi mumkin. Keyingisi o'quvchining ma'lum bilim va tajribasiga asoslanish bo'lib, unda sarlavha boshqa matnlar bilan bog'liq bo'lsa, o'quvchi uni o'z bilimi asosida to'ldiradi.

Sarlavhaning badiiy matndagi semantik yuklamasi, uning ma'nosiga qo'shimcha bir qavat yoki qatlam qo'shib, o'quvchi yoki tinglovchiga chuqurroq va rang-barang tushunchalarni yetkazadigan elementlarni anglatadi. Badiiy matnda sarlavha nafaqat matnning asosiy mazmunini aks ettiradi, balki u o'quvchini qiziqtirish, uning e'tiborini jalb qilish hamda matnning estetik va hissiy yuklamasini oshirish uchun ishlatiladi.

Semantik yuklama esa, sarlavhada ko'rsatilgan so'zlar yoki iboralar orqali o'quvchiga muayyan tasavvur, his-tuyg'u yoki ruhiyatni yaratish jarayonini anglatadi. Badiiy matnning sarlavhasidagi semantik yuklama quyidagi yo'llar orqali ifodalanishi mumkin:

Metafora va boshqa badiiy uslublar: Sarlavha ko'pincha bevosita ma'nodan ko'ra, tasvirli yoki ramziy ma'noda ishlatiladi. Masalan, "Olovli tong" sarlavhasi nafaqat ertalabki vaqtni anglatadi, balki ehtimol, biron bir qiyinchilik yoki yangi boshlanishni ramzlashishi mumkin.

Ton va ruhiyat: Sarlavha o'quvchiga muayyan ruhiyatni yoki kayfiyatni yetkazishi mumkin. Masalan, "Sukunat so'ngisi" sarlavhasi muqobil ravishda tinchlik yoki yo'qotish bilan bog'liq noaniq va og'ir kayfiyatni ifodalashi mumkin.

Konnotatsiya: Sarlavhada ishlatilgan so'zlar o'zlarining asosiy ma'nosidan tashqarida, qo'shimcha tasavvur yoki his-tuyg'u bilan bog'lanishi mumkin. Misol uchun, "Xayolotning izlari" sarlavhasi to'g'ridan-to'g'ri ma'nosi bilan birga, muayyan sirli yoki o'tmishga oid tasavvurlarni ham keltirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, badiiy matnda sarlavha faqat nom yoki mavzu ifodalovchi unsur emas, balki lingvistik va semiotik jihatdan muhim intertekstual element hisoblanadi. U boshqa matnlar bilan bog'liq bo'lib, o'quvchi idroki va matn talqiniga ta'sir qiladi. Bunday intertekstual sarlavhalar orqali muallif o'quvchi bilan maxsus muloqotga kirishadi va matnning semantik chuqurligini oshiradi.

Adabiyotlar

1. fedu.uz
2. Йўлдошев М. Бадий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. – Т., 2007. – Б. 30.
3. Йўлдошев Б., Мирзаев Б. Ўзбек тилида фразеологизм сарлавҳаларнинг стилистик хусусиятлари ҳақида (Матбуот материаллари асосида). // Ўзбек тили стилистикаси ва нутқ маданияти масалалари. –Самарқанд: СамДУ, 1982, 109-114-б.

INTERNATIONAL JOURNAL
OF SCIENTIFIC
RESEARCHERS

8,293

CERTIFICATE

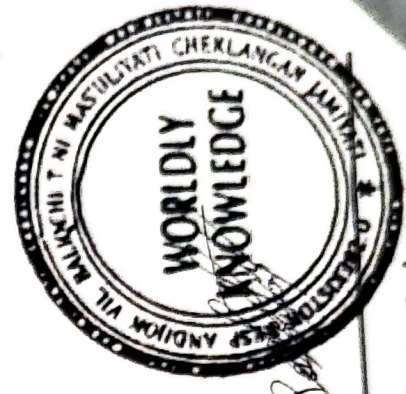
THIS CERTIFICATE IS PROUDLY PRESENT TO:

Do'smuradova Yulduz

SARLAVHA INTERTEKSTUALLIKNING TURI SIFATIDA

ORIGINAL
ARTICLE

Journal	Impact factor	ISSN: 3030-332X	Research Gate	Portal issn

Enterprise:
Worldly knowledge company

Sh.N.Salomov